
Türkiye-AB İlişkilerinde Ortak Payda: Vizyonsuzluk*

M. Murat Erdoğan °

Türkiye ile Avrupa Birliği arasındaki ilişkiler, pek çok yönü ile “özel” bir ilişki olarak nitelenebilir. Yapısı, mekanizmaları, kesintileri, aşamaları ve dinamikleri itibari ile bu süreç 31 Temmuz 1959’da “ortak üyelik” için AET’ye yapılan başvuru ile başlamış ve neredeyse yarım asrı bulan bir zamana yayılmıştır. Eğer bu sürecin “mutlu son”u tam üyelik olacaksa, bunun daha ne kadar süreceği konusunda da ciddi bir belirsizlik, en az 15-20 seneye ihtiyaç duyulduğu da açık. Burada öncelikle vurgulamak gerekir ki 1959’daki güvenlik politikaları, ekonomik destek umutları ve daha da önemlisi Yunanistan’ın “yalnız bırakılmaması” stratejisi ile girilen yolda 1981’e kadar AET’nin ülke olarak çok da anlamını kavramış olduğumuz söylenemez.¹ Türkiye için AET, II. Dünya Savaşı sonrasında kurulan birçok uluslararası örgütten birisiydi. AET’nin diğer örgütler yanında biraz daha “zengin” olması, kredi ya da hibe sağlanması için heves yaratması, Türkiye’nin “Batılılaşma” hedefine uygun düşmesi ve en önemlisi bu süreçte sürekli olarak “rakip” ve “örnek” olarak gösterilen Yunanistan’ın dikkate alınması gibi faktörler dışında

* Hakem incelemesinden geçmiştir.

° Dr. Hacettepe Üniversitesi, İ.İ.B.F., Öğretim üyesi.

¹ Başlangıçtaki yaklaşımın mantığını anlamak bakımından Bkz., Heinz Kramer [1988] “Die Europaeische Gemeinschaft und die Türkei”, *Internationale Politik und Sicherheit-Stiftung Wissenschaft und Politik/ SWP*, 21, Nomos Verlag, Baden Baden, 1988; Hüseyin Bağcı, *Demokrat Parti Dönemi Dış Politikası*, İmge Kitabevi, Ankara, 1990; ayrıca Mehmet Ali Birand, *Türkiye’nin Büyük Avrupa Kavgası*, Doğan Kitap, İstanbul, 2005; Rıdvan Karluk Rıdvan, *Avrupa Birliği ve Türkiye*, 5. Baskı, İstanbul Menkul Kıymetler Borsası, İstanbul, 1998; Bahadır Kaleağası, *Avrupa Yolunun Haritası: Brüksel Seyir Defteri*, Dünya Yayınları, İstanbul, 2003; Şaban H. Çalış, *Türkiye Avrupa Birliği İlişkileri: Kimlik Anlayışı, Politik Aktörler ve Değişim*, 3. Basım, Nobel Yayınları, İstanbul, 2006.

uzunca süre diplomatik bir konu başlığı olmanın ötesine geçemediği açıktır. Aslında kabul etmek gerekir ki o dönemde AET pek çok diğer Avrupalı ülke tarafından da ciddiye alınmıyordu. Bu bağlamda İngiltere ve ona eşlik eden bazı ülkelerin politikaları dikkat çekicidir. Ancak Türkiye'nin ilgisini törpüleyen önemli bir iç politik faktör, yani siyasal işleyişe dışarıdan müdahaleler de Türkiye-AET/AT/AB ilişkilerinde sürekli olarak kendini hissettirecekti. Daha en başında, yani 15 Temmuz'da Yunanistan, 31 Temmuz 1959'da ise Türkiye'nin başvurusu ile başlayan süreçte paralel yürütülmeye başlanan "Atina" ve "Ankara" Ortaklık Anlaşmalarının Türkiye'de 1960 darbesi ve özellikle de Başbakan Menderes ve diğer iki Bakanın idamı nedeniyle "raydan çıkması"nın maliyeti, etkileri bu güne kadar süren ciddi sorunlar yaratacağı. AET ile Yunanistan arasında hazırlanan Atina Anlaşması, içinde net biçimde tam üyelik perspektifi bulunduracak şekilde 1961'de imzalanırken, Türkiye'de darbe ve sonrasında da siyasî idam cezalarının yarattığı tepki ortamında yapılan Ankara Anlaşması, tam üyelik değil, temelde "Gümrük Birliği" hedefli ve AET'yi hiçbir risk altına sokmayacak nitelikte düzenlenmişti.² Hiç kuşku yok ki, o zaman bile Türkiye'nin AET ile bağlantılanması AET içinde tereddüt yaratmış, dolayısı ile de Türkiye'nin rejim sorunu ile sunmuş olduğu bu "olanak" da kullanılarak Türkiye ile mümkün olan en az risk alınmıştı. Anlaşmanın hedefi Gümrük Birliği olarak tanımlanmış, üyelik konusunda ise 28. maddede "*Anlaşma'nın işleyişi, Topluluğu kuran Anlaşma'dan doğan yükümlerin tümünün Türkiye'ce üstlenebileceğini gösterdiğinde, Akit Taraflar, Türkiye'nin Topluluğa katılması olanağını incelerler*" üyelikle ilgili Zaten "Avrupalı" bir devlet olup olmadığı tartışılan yoksul, Müslüman, rejim kargaşası içindeki Türkiye'nin içinde bulunduğu siyasî durum nedeni ile buna itiraz edebilme, anlaşmayı geliştirebilme şansı zaten yoktu. 22 Temmuz 1971'de yapılan ancak 1 Ocak 1973'de yürürlüğe giren Katma Protokol ile bu konuda bazı düzeltmeler yapılması da yeterli olmadı, hatta tem tersine Gümrük Birliği hedefi üzerine bina edilen mantık daha da geliştirilmiş oldu.³

Türkiye'nin AB sürecini siyasî, ekonomik, hukukî ve hatta sosyal yönleri ile Yunanistan ile karşılaştırma, oldukça sık rastlanan bir durumdur. Aslında Yunanistan (özellikle de tam üye olunan 1981'e kadar) gerçekten de hem Türkiye'ye AB'nin ne ölçüde adil davrandığını anlamak; hem de Türkiye'nin kendi üzerine düşeni ne kadar yaptığını anlamak bakımından pek çok yönü ile, son derece önemli bir karşılaştırma olanağı sunmaktadır. Örneğin 1960'da Türkiye'de askerî darbe olduğunda AET ile yaşanan krize benzer bir

² Ankara Anlaşması için Bkz.: <http://www.dtm.gov.tr/ab/ankand.htm>; ayrıca http://www.belgenet.com/arsiv/ab/ab_ankara.html

³ Katma Protokol için Bkz.: <http://www.dtm.gov.tr/Ab/katmabro.htm>; http://belgenet.com/arsiv/ab/ab_kprotokol.html.

kriz Yunanistan'da 1967-1974 arasında iktidarda bulunan "Albaylar Cuntası" döneminde de yaşanmış, Yunanistan'ın AET ile ilişkileri büyük ölçüde donmuştu. Ancak Türkiye'den farklı olarak 1974'de Türkiye'nin garantörlük hakkına dayanarak Kıbrıs'a müdahalesinin ardından Yunanistan'da önce Cunta yıkılmış, ardından da askerî rejimden çıkan ülkede önemli bir siyasî değişim yaşanmıştı. Yunanistan, bu dönemde hem siyasî hem ekonomik kuruluşunu AET'de görerek, 1974 sonrasında AET'ye tam üye olma yolunda ciddi bir atılım içine girmiş, askerî rejim kurum, kural ve aktörleri ile tasfiye edilmişti. 1975-1980 arasındaki beş yılı son derece iyi kullanan Yunanistan AET'ye tam üye olmak üzereyken Ankara'da çalan alarm zilleri belki de ilk kez AET'nin önemli bir şey olabileceğinin sinyalleriydi. S. Demirel Hükümeti'nin, Yunanistan tam üye olmadan Türkiye için tam üyelik başvurusu yapma gayreti N. Erbakan liderliğindeki MSP ve B. Ecevit liderliğindeki CHP tarafından Dışişleri Bakanı H. Erkmən'in gensoru ile düşürülmesine varan bir engelle karşılaştığında, zaten Türkiye için bambaşka ve AET'den uzaklaştırıcı yeni bir döneme girilmişti. Yani Yunanistan koşar adımlarla AET'ye giderken, Türkiye bu süreci mümkün olan en sorunlu hâle getirmiş, Yunanistan'ın üye olması sonrasında ortaya çıkacak sıkıntıları göz ardı etmek zorunda kalmıştı. 1959'da DP Hükümeti'nin Dışişleri Bakanı F. R. Zorlu'nun "Yunanistan boş bir havuza bile atlasa arkasından atlamak lazım, onları yalnız bırakmamak lazım" sözleri ile dikkat çektiği tehlike 1981'de somut olarak Türkiye'nin karşısına çıkacaktı. Ama Türkiye'nin hataları bununla kalmayacaktı. Önce 12 Eylül 1980'de demokrasiyi rafa kaldıran askerî darbe gelecek, ardından da askeri yönetim bir taraftan "ülkeyi adam etme" yolunda demokrasi ve insan haklarından hızla uzaklaşacaktı. Ama daha da vahimi, ülkenin askerî yönetiminin özellikle ABD nezdinde desteğinin sağlanabilmesi için vahim hatalar yapılacaktı. Daha yeni darbe yapmış ve uluslararası desteğe ihtiyacı olan 12 Eylül Askeri Yönetimi, ABD ile ilişkileri iyi tutmak gayreti içinde Türkiye'nin o dönemde Yunanistan'a karşı neredeyse tek önemli kozu olan Yunanistan'ın NATO'nun askerî kanadına yeniden dönüşünü "Rogers Planı"⁴ adıyla alınan sözlü bir mutabakatla gerçekleştirmişti. Yunanistan Türkiye'deki darbeyi yapan ve Devlet Başkanı olan K. Evren'in aldığı bir "asker sözü" ile hem NATO'nun askeri kanadına Türkiye'ye hiçbir taviz vermeden, daha da önemlisi Türkiye ile Yunanistan arasındaki hiçbir sorunu çözmeden geri dönmüş, hem de 1981'de AET'nin tam üyesi olmuştu. Aslında Türkiye ile AET arasında kronik krizin başlangıç noktasının bu tarih olduğunu söylemek abartı olmayacaktır. Türkiye, en baştaki motifi olan Yunanistan'ın dengelenmesi, o olmuyorsa engellenmesi stratejisinden çok çabuk kopmuş,

⁴ Bu konuda ayrıntılı bir çalışma için bkz. Ufuk Güldemir, *Kanat Operasyonu*, Tekin Yayınları, İstanbul, 1986.

artık “baş düşmanı”nın içinde veto hakkına sahip tam üye olarak yer aldığı bir toplulukla son derece sancılı bir döneme girmişti.

1983’de yeniden demokrasiye dönüş ve T. Özal liderliğindeki ANAP’ın tek başına iktidarı ise hem askerî yönetimin hâlâ çok etkin olması, demokrasi ve insan hakları alanındaki kısıtlamaların, yargulamaların devam etmesi; hem de Yunanistan’ın artık tam üye olarak AET/AT’yi ulusal çıkarları için yoğun olarak kullanması nedenleri ile ilişkilerdeki sıkıntıların aşılması bir yana daha da artmasına neden olmuştu. Bu dönemin önemli bir özelliği de Avrupa’nın işgücü açığının sona ermesi hatta ciddî bir işçi göçü dalgasından endişe edilmesi olmuştu. Türkiye gibi yoksul ama niteliksiz işçisi bol bir ülkenin AET/AT’ye yaklaşması, aynı zamanda serbest dolaşımı gerektireceğinden, Türkiye konusu daha da sevimsiz bir hâl almıştı. 1980’e kadar Türkiye’ye en çok desteği veren Almanya, özellikle serbest dolaşımdan kaynaklanacak ekonomik ve sosyal sorunlarla baş edemeyeceğini açıkca dile getiriyor ve bu konularda Türkiye’nin bazı taleplerinden vazgeçmesini özellikle talep ediyordu. Dolayısı ile 1959-60’larda Türkiye’nin AET ile entegrasyonu bağlamında belki de en önemli avantajlardan birisi sayılan iş gücü transferi konusu şimdi bir dezavantaja dönüşmüştü. Yunanistan’ın AET üyeliği bu bağlamda artık Türkiye’nin oyalanması için çok sık kullanılacak bir araca dönüşecekti.

Bu bağlamda en ciddî sorunlar da “çiçeği burnunda”ki Özal Hükümeti’nin, Özal’ın değişimi ile “kucağına bırakılan” KKTC konusunda ortaya çıkmıştı. 6 Kasım 1983’de Askerî Yönetimin “dehşet senaryosu” gerçekleşmiş ve tehditlere, engellemelere rağmen T. Özal tek başına iktidar olacak çoğunluğu yakalamıştı. Askerî rejimden çıkışın en önemli adımı olacak olan Hükümet kurulma çalışmaları yaparken, Rogers Planı ile Yunanistan’ı taviz almaksızın NATO’ya geri alan bu Askerî Yönetim, Özal’ın (ve genel olarak sivil yönetimlerin) Kıbrıs politikasından farklı davranabileceğinden endişe ederek, Özal’ı ciddî bir emrivaki ile karşı karşıya bıraktılar. Askerî Yönetim son haftasında iken, Kıbrıs Türklerinin lideri Rauf Denktaş ile birlikte 15 Kasım 1983’de “Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti” ilan edilecekti. Böylece Türkiye’nin Kıbrıs’ta çözüm yaklaşımı, bağımsız bir devlet talebi ile radikal bir değişikliğe uğrayacak ve yeni sivil Hükümetin önüne konulacaktı. Türkiye’nin AET/AT/AB politikalarında etkisi günümüze kadar süren bu niteliksel değişimin yeni seçilmiş Hükümete bırakılmaması, Türkiye’deki genel zihniyet bakımından da önemli bir duruma işaret etmekteydi. Devlet bürokrasisi-eliti ile halk ve onun temsilcileri arasındaki ilişkiye KKTC’nin ilan edilme süreci son derece çarpıcı bir örnek olarak görülebilir. 13 Aralık 1983’de Hükümetini kuran Özal’ın için KKTC, Türkiye’nin bütün dış politika önceliklerinin üzerinde yer alacak, çoğunlukla da “sorun alanı” olarak tartışılmaz, pazarlık edilmez bir tabu şeklinde varlığını ortaya koyacaktı.

1983-1987 arasındaki dönem AET/AT bağlamında son derece sıkıntılıdır. O dönemde AET'nin en ciddi sıkıntısı serbest dolaşımdan kaynaklanacak yükün yarattığı endişelerdir. Ankara Anlaşması ve Katma Protokol'de bu bağlamda yer alan hükümler ve hatta Adalet Divanı'nın Türk işçilerin açtığı davalarda verdiği kararlar bile AET'nin bu konudaki yükümlülüğünü yerine getirmesine yetmemiştir.⁵ Bunda Yunanistan'ın artık tam üye olmasının payı da büyüktür. 1987'de Özal'ın hem Yunanistan engelini aşmak, hem de yeni ekonomi politikalarının gerektirdiği dışa açılımı daha da geliştirmek amaçları ile AET'ye tam üyelik başvurusunda bulunması ile ilişkilerde kısa dönemli bir hareketlenme yaşanacak ama Komisyon'un işi ağırdan alması ve kibarca "hayır" demesi için geçen sürede bütün dünyayı değiştirecek yeni gelişmeler yaşanacaktı.⁶ AB Komisyonu'nun 18 Aralık 1989'da Türkiye'nin tam üyelik için henüz uygun olmadığı, AET/AT'nin de Yunanistan, Portekiz, İspanya genişlemesini henüz hazmedemediği ve derinleşme öncelikli bir politikayı tercih ettiğini açıkladığı tarihlerde artık Soğuk Savaşın sembolü olan Berlin Duvarına vurulan çekiç sesleri duyulmaya başlamıştı.⁷ Türkiye'nin çok da ümitvar olmadığı bu başvuru, başka türlü pazarlıklara da imkan vermeden a-deta Soğuk Savaşın sembolü olan Berlin Duvarının altında kalacaktı.

Soğuk Savaş Sonrasında Zorlaşan İlişkiler

Soğuk Savaş sona erdiğinde, özellikle Avrasya bölgesinde çok ciddi değişimler ve politik paylaşımlar dönemi başlayacaktı. Burada en çok olanağa, alternatiflere, öneme sahip ama aynı zamanda ciddi riskler içinde kalan ülke Türkiye oldu. Türkiye'nin 1990 başında içine girdiği hava, ABD'nin de açık desteği ile Kardeş (Türkî) Cumhuriyetler, Orta Doğu ve Avrasya'da "bölgesel güç" olma hevesleri ile şekillenirken, yeni Türk kimliği de bu çerçevede tanımlanmaya çalışılırken, aynı dönemde Avrupa'da da kimlik bağlamında Türkiye'yi yakından ilgilendiren ama endişe yaratan çok ciddi bir kimlik arayışı kendini hissettiriyordu. S. Huntington'un akademik olmaktan çok popüler olarak nitelenen yaklaşımı, bütün Avrupa'nın en önemli gündem maddesi hâline dönüşüvermişti. Huntington'a göre, yeni dönem medeniyetler-kültürler arası saflaşma ve hatta çatışmanın yaşanacağı bir dönem olacaktı ve kimlikler de buna göre tanımlanacaktı.⁸ Bu "dehşet" senaryosu, Balkanlarda

⁵ Harun Gümrükçü, Rechts(un)sicherheit in Europa?, *Die Auseinandersetzungen um den Rechtsstatus türkischer ArbeitnehmerInnen in der Europäische Union*, Hans-Böckler-Stiftung, Berg Verlag, Düsseldorf, 1994.

⁶ Mehmet Barlas, *Turgut Özal'ın Anıları*, Sabah Kitapları, İstanbul, 1994.

⁷ http://www.belgenet.com/arsiv/ab/ab_rapor87.html.

⁸ Samuel P. Huntington [1993] "The Clash of Civilizations?", *Foreign Affairs*, 72: 3, s. 22-49

yaşanan çatışmaların soykırımı kadar varması ile neredeyse kendisine haklılık da kazandırmış oluyordu.

Avrupa'nın yeni kimlik arayışı içinde özellikle de 90'lı yıllarda, sanki Huntington'un tezini doğrulamak istenircesine Türkiye son derece önemli bir rol oynuyordu. Aslında sağlam bir Avrupalı kimliğinden söz etmek hiç bir dönemde tam olarak söz konusu olmadı⁹ ama "*İtalya'yı yarattık, sıra İtalyanları yaratmakta*" diyen bir felsefeden hareketle "*AB'yi kurduk, şimdi sıra Avrupalıyı yaratmakta*" düşüncesi ile Avrupa kimliğinin oluşturulması için ciddi bir seferberlik başlatıldı.¹⁰ Bir kimliğin yaratılması için "öteki" olmazsa olmaz unsurlardandır.¹¹ 90'lı yıllarda egemen olan Hıristiyan Demokrat Hükümetlerin de etkisi ile Türkiye genel olarak AB kimliğinin "ötekisi" olarak tanımlanıyordu.¹² Bunun Soğuk Savaşın bitmesinin AB'ye verdiği rahatlık, yani Türkiye'ye acil ve kısa vadede "ihtiyaç duymama" algısı ile de yakından bağlantısı olduğu açıktır. Aynı dönemde Türkiye'nin içinde bulunduğu siyasî, ekonomik, sosyal çalkantılı dönemin de AB'nin Türkiye'ye mesafeli durmasına katkı sağladığı göz ardı edilemez.

1990 sonrasında, gelmiş geçmiş bütün dönemlerin en başarılı ekonomik-sosyal ve hatta siyasî entegrasyon projesi olarak tanımlanan AB'ye yönelik ciddi bir talep oluşması kaçınılmazdı. Orta ve Doğu Avrupa'nın neredeyse bütün ülkeleri müreffeh, demokratik, güvenli ve istikrarlı bir gelecek için AB önünde dizildiğinde, çapı itibari ile zaten sürekli endişe yaratan Türkiye'nin işi daha da zorlaşmıştı. 1993'de AB Konseyi Kopenhag Zirvesi'nde belirlenen kriterler ile hem genişlemeye devam edilmesi kararı alınmış, hem de bunun temel esasları belirlenmişti. Demokrasi, insan hakları, hukuk devleti gibi temel koşullar artık AB'ye girmek isteyen bütün ülkeler için ortak kriterler haline gelmişti. AB kimliği, örneğin "demokrasi" ve "insan hakları" birer Avrupa kimliği özelliği olarak benimsemiş ve aday olan ülkelerin bu konuda tavizsiz biçimde koşulları yerine getirilmesi istenmişti. AB'nin o dönemde Türkiye'yi nereye yerleştireceğine dair kafa karışıklığı, biraz da Türkiye'nin de kendi dertleri ile meşgul olması, "ilgisizliği" ve başka "hevesleri" ile en üst seviyeye çıkmıştı. Kopenhag Kriterlerinin üyelik eşiği haline getirilmesi ile aday ülkeler için eski süreç "sıfırlanmış" da oluyordu. Bunun da en başta gelen "kurbanı"

⁹ Nuri Yurdusev [1997] "Avrupa Kimliğinin Oluşumu ve Türkiye", *Türkiye ve Avrupa*, Ed. Atila Eralp, İmge Yayınevi, Ankara, 1997, s. 17-85; ayrıca Ed. M. Wintle, *Culture and Identity in Europe*, Avebury, Aldershot, 1997.

¹⁰ Burak F. H. Erdenir, *Avrupa Kimliği*, Ümit Yayınevi, Ankara, 2005.

¹¹ Nuri Yurdusev, "Avrupa Kimliğinin Oluşumu ve Türkiye", *Türkiye ve Avrupa*, Ed. Atila Eralp, İmge Yayınevi, Ankara, 1997, s. 17-85.

¹² Zeynep Dağı, "Avrupa Kimliği'nin Sınırları ve Türkiye'nin AB Üyeliği", *Avrasya Dosyası*, ASAM, Ankara, 2005, s. 53-71.

Türkiye olacaktı. Çünkü Türkiye'nin 1959'dan bu yana yürüttüğü ilişkilerin ve gösterdiği çabaların, yani öyle ya da böyle oluşmuş bütün süreç adeta "çöpe gitmişti." 1963'den bu yana AET/AT ile Ortaklık (Ankara) Anlaşması olan, dahası 1987'de tam üyelik başvuruda bulunan Türkiye, bir anda düne kadar "düşman" kanatta olan Orta ve Doğu Avrupa ülkeleri ile aynı çizgiye, hatta o çizginin bile çok arkasına "gerilemişti". Özellikle de 1997'de AB Komisyonu tarafından hazırlanan ve AT/AB'nin genişleme stratejisini ortaya koyan Gündem 2000 raporu ve aynı yıl Aralık ayında yapılan Lüksemburg Zirvesi ile AB Türkiye konusundaki tavrını büyük ölçüde netleştirmişti: üyelik değil ama partnerlik!

Bu dönemde Türkiye ile AB arasındaki uzaklaşma ve hatta çatışmanın çok önemli bir "ufuk" farklılığı ile ilişkili olduğu da açıktır. A. Karaosmanoğlu'nun vurguladığı gibi 90'lı yıllar, başka ifade ile Soğuk Savaş Sonrası dönemde AB'nin temel aldığı ufuk demokrasi ve insan hakları merkezli bir nitelik taşıyordu. Türkiye için ise o dönemde stratejik ufuk çok daha öncelikliydi.¹³ Bunda Türkiye'nin bölgesinde ve çevresinde (özellikle Kafkaslar, Orta Asya, Orta Doğu ve Balkanlar'da) oluşan gelişmeler kadar, ülke içinde yaşanan bölücü terörün de ciddi payı buluyordu. Avrupa'da Sovyet işgalinden çıkmış eski "Doğu Bloku" ülkeleri koşar adımlarla demokarsi ve insan hakları alanında açılımlar ve reformlar yaparken, Türkiye 1983-1990 arasında Özal İktidarları ile yakaladığı ekonomik ve siyasî liberal açılımdan hızla uzaklaşıyordu.¹⁴ Türkiye 90'lı yıllarda dünya yeniden şekillenirken ve "Yeni Dünya Düzeni"nin yapı taşları otururken, bir taraftan içine kapanan bir taraftan da demokrasi ve insan hakları gibi artık AB'nin kimlik özellikleri haline getirilen ilkelere uzaklaşmasının bedelini kısa süre sonra ödemek zorunda kalacaktı. Kuşku yok ki Türkiye'nin buradaki yaklaşımı sadece değerler, ilkeler konusundaki tutumu ile açıklanamaz. Aynı dönemde ABD Türkiye için son derece önemli bir koz haline gelmişti. Türkiye'nin Z. Brezezinski'nin meşhur "Avrasya satranç tahtasının" en önemli aktörlerinden birisi olarak kabul edilmesi ve bunun ABD tarafından sıkça dile getirilmesi, aynı dönemde Türkiye'yi dışlayan, demokrasi ve insan hakları özellikle de Kürt sorunu nedeni ile yargılayan AB ile karşılaştırıldığında ABD'yi (beraberinde de İsrail'i) olağanüstü çekici ve cazip bir hâle getiriyordu.¹⁵ Aslında asker-sivil bürokratik elit için

¹³ Ali Karaosmanoğlu [2001] "Türkiye Açısından Avrupa Güvenlik Kimliği: Jeopolitik ve Demokratik Ufuk", Şaban Çalış, İhsan D. Dağı, Ramazan Gözen, *Türkiye'nin Dış Politika Gündemi*, Liberte Yayınları, Ankara, s. 65-69.

¹⁴ İhsan D. Dağı, "Human Rights, Democratization and the European Community in Turkish Politics: The Özal Years, 1983-1987", *Middle Eastern Studies*, 37: 1, 2001b, s. 17-40.

¹⁵ Zbigniew Brezezinski, *Die Einzige Weltmacht, Amerikas Strategie der Vorherrschaft*, Çev. Angelika Beck, Beltz Quadriga Verlag, Wheinheim und Berlin, 1997.

“ABD-İsrail linki”, Avrupalılaşıma sürecinin genelde sivil toplumu ön plana çıkaran, ideolojik devletin temellerini sarsan taleplerinden rahatsız olan, hatta İ. Dağı'nın ifade ettiği “batılılaşma korkusu” içine giren kesimler için de iyi bir kaçış olanağı veriyordu.¹⁶

1993’de, AB’ye üye olmak isteyen ülkeler için açıklanan ve adına “Kopenhag Kriterleri” denilen ilkeler açıklandığında, Türkiye’de bunun ne anlama geldiği çok da kavranamayacaktı. Konuyla ilgili bazı uzmanlara göre Türkiye’nin AB ile 1959’dan beri var olan hukuku, AB’ye Türkiye’nin üyeliği bağlamında sorumluluklar yüklüyordu ve bu kriterlerin Türkiye için ayak bağı olması da çok beklenmemeliydi. Bunun doğru olmadığı, tam tersine Türkiye’nin bütün “kazanımlarının” çöpe gittiğinin farkında olan çok az uzman vardı. Ama tam da bu dönemde Türkiye’nin asıl kavradığı –kavramak zorunda kaldığı– başka bir şey vardı: Orta Asya ve Kafkaslarda beklentiler çok çabuk tükenmişti. Bölgede ABD’nin Türkiye’ye verdiği destek, Rusya’nın küstürülmemesi ve bölgesel istikrarın sağlanabilmesi adına ciddi bir biçimde geri çekilmiş (“Russia-First Policy.”¹⁷), bu durum Türkiye’nin bölgedeki siyasal etkinliğini de yoğun olarak etkilemişti. Avrupa’nın da Türkiye’nin bölgesindeki etkinliği konusunda tedirgin olması ve destek vermek bir yana neredeyse engel olmaya çalışması neticesinde Türkiye bu politikasını zorunlu olarak gözden geçirmek zorunda kalacaktı. Bu durum Türkiye’nin “bölgesel güç” olma konusunda gerçekçi sınırlara dayandığı görüşünün sıkça dile getirilmesine de yol açacaktı. Buna paralel olarak Avrupa’daki gelişmeler de Türkiye’yi tedirgin ediyordu. Türkiye Soğuk Savaş Sonrası dönemde ABD-AB arasındaki tercihini çoğunlukla ABD’den yana yapmış ama o politikada sınırlara dayanmış; AB içinde yeni kimlik arayışının dışında, hatta çoğunluk Avrupa kimliğinin “ötekisi” olmak durumunda kalmış; AB’nin gelecek vizyonunda yer alıp almayacağına dair kararların arefesinde olduğunu fark etmiş; daha da önemlisi AB ile ilişkilerinin niteliğinin, bölgesel güç olma ve istikrarlı olmak konusundaki pozisyonunu da doğrudan etkileyeceğini fark etmişti. Bütün bunların yanı sıra Türkiye’de bölücü terörün ciddi tırmanışı, ekonomik krizler ve Cumhurbaşkanı T. Özal’ın ani ölümünün ardından ortaya çıkan yeni politik tablonun çetinliği ile çok da denk düşmeyen ve yetenekleri, kapasiteleri, vizyonları sürekli olarak tartışma konusu olan yeni politik aktörlerin ortaya çıkması sorun yumağını daha da büyütecekti.

Türkiye’nin bu belirsizlik dönemini yakından ve AB’ye göre çok daha fazla ilgiyle takip eden ABD-İsrail ekseninde “AT/AB’den kopan ya da dışlanan bir

¹⁶ İhsan D. Dağı, *Batılılaşma Korkusu Avrupa Birliği, Demokrasi, İnsan Hakları, Liberte Yayınları*, 2003.

¹⁷ Jayhun Molla-zade, “An Interview with Former National Security Adviser Zbigniew Brzezinski”, *Caspian Crossroads Magazine*, Volume 1, Issue No. 3, Summer - Fall 1995 <http://ourworld.compuserve.com/HOME/PAGES/USAZERB/137.htm>; Stephen F. Cohen, *America and the Tragedy of Post-Communist Russia*, New York: W. W. Norton, 2000.

Türkiye genel olarak Batı ittifakından da kopar” düşüncesinden hareketle Türkiye’nin AB’ye yakınlaştırılması politikasına özel bir destek verildiği gözlenmektedir.¹⁸ Alan Makovsky, bir makalesinde, AB’nin eleştirilerinden bıkan ve özellikle de bölücü terör konusunda Türkiye’yi anlamak istemeyen Avrupalılara kızan bazı Türklerin “*birakalım AB’yi, ABD ve İsrail var, onlarla işbirliği yapalım*” görüşüne dikkat çektikten sonra, “*oysa birisi çok uzakta, öteki çok ufak. Türkiye için gerekli ve mantıklı olan yine de AB’dir*” uyarısı dikkat çekiciydi.¹⁹ Ancak “*Önce istikrarlı ve güvenli, sonra demokratik bir Türkiye*” diyen ABD ile “*önce demokrasi ve insan hakları*” vurgusunu yapan AB arasında Türkiye için genel bir strateji geliştirmek de hem dönemin koşulları gereği hem de liderlik sorunları nedeni ile çok da kolay olamayacaktı.²⁰

Yeniden AB: Gümrük Birliği İle AB’yi Keşfetmek!

Kabul etmek gerekir ki Türkiye’nin AB’ye yönelik asıl ciddi ilgisi 90’lı yıllarda başladı. 1993 sonrasında Gümrük Birliği konusundaki başlayan tartışmalar ise Türkiye’de AB konusunun kamuoyunun gündemine taşınmasına, belki de ilk kez siyasî-bürokratik elitin elinden çıkıp toplumun neredeyse tamamına yayılmasına neden oldu. Hiç kuşkusuz, hem siyasî, hem ekonomik hem de sosyal bir dönüşüm projesi olan AB konusunun sadece bürokrat ve politikacıların elinde kalmadan toplumun da geniş tartışmasına ve değerlendirilmesine açılması son derece yararlı olmuştur. Hatta bu konuda oldukça geç kalındığı da söylenebilir. Türkiye’de belki de bütün zamanların en çok tartışılan ve kamuoyunun etki, katkı ve değerlendirmesine bırakılan dış politik konusu olarak AB tartışmalarında bilgisizlik önemli bir unsur olarak sürece eşlik etse de, dış politikanın içselleşmesi ve toplumun katılımı bakımından AB son derece önemli bir rol oynamıştır. AB konusunun ilgi çekmesi konunun kimlikle ilişkisi bakımından da önemlidir. Zira, Türk toplumu için herhangi bir uluslararası kuruluşa üye olmanın çok ötesinde AB kritik bir kimlik problematiğini de –büyük ölçüde de duygusal bir bazda– ortaya koymaktadır.

1994-1998 yılları AB ile Türkiye ilişkilerinde en sorunlu döneme işaret eder. AB Komisyonunun AB’nin gelecek vizyonunu belirlediği Agenda (Gündem) 2000 Raporu²¹, ardından da Aralık 1997’deki AB Konseyi Lüksemburg Zirve-

¹⁸ Körber Stiftung, (Ed.Im Kreuzungspunkt der Kräfte – Die Türkei in einer veränderten politischen Umwelt, Bergedorfer Gesprächskreis, Protokoll Nr. 109, o.O. (Hamburg) 1997, Hamburg, 1997.

¹⁹ Alan Makovski [1997a] “Turkey’s Fading European Dream”, Policywatch, The Washington Institute for Near East Policy, Nr.288, 11 Dezember 1997. (<http://www.washingtoninstitute.org/>)

²⁰ Hüseyin Bağcı [1997b] “Die Türkei wird sich andere Partner suchen und sie braucht neue Visionen”, *Die Weltwoche*, Nr. 52, 24. Dez. 1997, Zürich

²¹ ec.europa.eu/agenda2000/index_de.htm; ec.europa.eu/enlargement/glossary/terms/agenda-2000_de.htm. (Türkçe özeti: İktisadi Kalkınma Vakfı İnternet Sayfası: [erişim: 1 Ocak 2007] <http://www.ikv.org.tr/sozluk2.php?ID=1105>); Gündem 2000 konusundaki ayrıntılı

si kararları açık biçimde Türkiye'yi AB genişleme sürecinin dışında bırakıyor ve Türkiye ile adına şimdi "imtiyazlı ortaklık" denilen ilişkiye benzer bir ilişki öngörüyordu.²² Daha da önemlisi bu kararlarda Türkiye'yi "ötekileştirme" çok belirgin biçimde yer alırken, bir taraftan da Kıbrıs Rum Yönetimi'nin, adanın tamamını temsil edecek şekilde Kıbrıs Cumhuriyeti adı ile AB'ye üyelik yolu (üstelik çözüm olmasa bile) açıldığı AB tarafından deklare ediliyordu.

Türkiye'nin Aralık 1997'de kararları protesto edip siyasî diyalogu kestiğini açıklaması ile birlikte ilginç bir süreç yaşanacaktı. AB ve AB'yi kendi ikili politikalarının vazgeçilmez aracı olarak kullanan Yunanistan net bir biçimde AB yolundan çıkmış bir Türkiye'nin kontrol edilebilir olmayacağını, hatta saldırganlaşabileceğini, NATO üyesi Türkiye'nin AB'nin hayatî önemdeki Güvenlik politikalarına (AGSP) destek vermemesi hâlinde önemli sorunların yaşanabileceğini kısa sürede fark edecekti.²³ Aynı dönemde PKK lideri A. Öcalan'ın Suriye'den çıkarılması, ardından da Avrupa'da yaşanan siyasî-adlî skandallar zincirinin en son Kenya'daki Yunanistan Büyükelçiliğinde son bulması ile AB'nin ve Yunanistan'ın zorunlu bir tavır değişikliği kaçınılmaz olarak gündeme gelmişti. PPK liderinin ABD'nin aktif desteği ile ele geçirilmesi, dengeleri Türkiye'nin lehine büyük ölçüde değiştirecekti. Her ne kadar dönemin Başbakanı B. Ecevit 13 Eylül 2004'deki *Radikal*'de Murat Yetkin ile yaptığı mülakatında "Amerikalılar neden A. Öcalan'ı Türkiye'ye verdi, bunu ben de hâlâ anlamaya çalışıyorum"²⁴ dese de Türkiye'de hem terör hızla azaldı, hem de Türkiye özellikle de Yunanistan ve AB karşısında son dönemlerde hiç olmayacağı kadar "güçlü" ve aynı anda da "tehlikeli" bir ülke hâline gelmişti. Yine bu dönemde Türkiye'nin Batı ittifakından kopmasından endişeli olan Clinton liderliğindeki ABD yönetiminin samimi çabaları, deprem felaketinin yol açtığı toplumsal yakınlaşmaların Türkiye ile Yunanistan arasında ciddi bir diyalog olanağı yaratması ile durum değişmişti. Yunanistan bir anda Türkiye'yi AB'ye taşıma arzusundaki ülke olarak rol almaya çalışıyor, ama öte taraftan da menzil dışına çıkmasına izin verilmeyen Türkiye'ye başta Kıbrıs olmak üzere diğer ikili sorunlarda etkide bulunmaya çalışıyordu.²⁵ Almanya'da yaşanan

değerlendirmeler için Bkz.: Peter Wittschorek [1999] (Hg.) *Agenda 2000, Herausforderungen an die Europäische Union und an Deutschland*, Zentrum für Europäische Integrationsforschung, Nomos Verlagsgesellschaft, Baden Baden.

²² AB Konseyi Lüksemburg Zirvesi Kararları: Bulletin EU: 12-1997.

²³ Hasan Ünal, "Implications on the EU-Turkey Relationship", Ed. Baier-Allen, Susanne *Looking into the Future of Cyprus-EU Relations*, Zentrum für Europäische Integrationsforschung, Nomos Verlagsgesellschaft, Baden Baden, 1999, s. 83-90; Erol Manisalı *İçyüzü ve Perde Arkasıyla Avrupa Çıkmağı, Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri*, Otopsi Yayınları, İstanbul, 2002.

²⁴ *Radikal*, 13 Eylül 2004 Murat Yetkin: "ABD'ye "neden" diye sormadık!".

²⁵ İsmail Cem, *Türkiye Avrupa Avrasya: Strateji, Yunanistan, Kıbrıs*, Bilgi Üniv. Yayınları, İstanbul, 2004.

iktidar değişikliği ile Sosyal Demokrat-Yeşil iktidarının AB projesine Hristiyan Demokratlardan daha farklı yaklaşımları, bu bağlamda da Türkiye'ye daha sempati ile yaklaşımları neticesinde Aralık 1999'da AB Türkiye'nin resmen aday ülke olduğu ve üyelik hedefli olarak ilişkilerin yoğunlaştırılmasına karar verdi. Schröder-Fischer Hükümeti'ne Başbakan Ecevit'in gönderdiği ve AB için Türkiye'nin üzerine düşenleri yerine getirmeye hazır olduğunu ifade ettiği mektubun ardından dinamik bir süreç yaşandı. Konjonktür neredeyse bütünüyle Türkiye'nin aday ülke olarak ilan edilmesi yönünde gelişmişti.

13. Aday Türkiye: 17 Aralık 1999 Helsinki Zirvesi

17 Aralık 1999'daki AB Konseyi Helsinki Zirvesinde, özellikle de Kıbrıs konusunda son ana kadar yapılan pazarlıkların ardından, "correction of Luxemburg Summit" gerçekleşiyor ve Türkiye resmen aday ülke oluyordu.²⁶ Zirve kararlarınının 12. maddesinde "*Türkiye, diğer aday devletlere uygulananlar ile aynı kriterler temelinde Birliğe katılmaya yönelmiş bir aday devlettir*" deniliyordu. Ancak aynı kararlarda hem Türkiye'nin Yunanistan ile olan sınır anlaşmazlıklarını çözmesi için bir takvim belirleniyor hem de Kıbrıs konusunda da Yunanistan ve Rumları tatmin edecek düzenlemelere yer veriliyordu. Kararda "*Avrupa Birliği Konseyi, politik bir çözümün Kıbrıs'ın Avrupa Birliği'ne katılımını kolaylaştıracağına altını çiziyor. Üyelik müzakerelerinin tamamlanmasına kadar kapsamlı bir çözüme ulaşılamamış olursa, Konsey'in üyelik konusundaki kararı, yukarıdaki husus bir ön şart olmaksızın verilecektir. Bu konuda, Konsey tüm ilgili faktörleri dikkate alacaktır*" ifadesi ile daha önce de programlanmış olduğu üzere Rum Yönetiminin Kıbrıs Cumhuriyeti adına 2004'de AB'ye üye olacağını da kesinleştirmiş oluyordu. Her ne kadar Türkiye'nin itiraz ve tereddütleri AB Dönem Başkanı sıfatı ile Finlandiya Başbakanı Lipponen'in Başbakan Ecevit'e hitaben yazdığı mektupta giderilmeye çalışılsa da bunun AB hukukunun bağlayıcı bir parçası olmayacağı başından beri açıktı. Buna rağmen Ecevit Helsinki'ye gitmeden önce yaptığı açıklamada Kıbrıs konusunda "*Eğer bu düşüncelerimize rağmen Güney Kıbrıs Rum Yönetimi Avrupa Birliği'ne alınacak olursa, Kıbrıs Rum Yönetimi ile AB ne kadar bütünleşirse, Türkiye Cumhuriyeti ile KKTC de aynı ölçüde bütünleşecektir*" diyecekti.²⁷ Aynı dönemde TBMM de bir kararla benzer bir entegrasyondan sözedecekti. Ancak bunların siyasî manevradan öteye gidemeyeceği, biraz da KKTC'de ortaya çıkan yeni siyasî hareketlerle kısa zamanda anlaşılacaktı.

Her şeye rağmen Aralık 1999 kararları Türkiye için de AB için de (hatta AB için daha da fazla denilebilir, "tarihî" bir dönüm noktası olmuştur. Her ne kadar Sanem Baykal'ın da dediği gibi Türkiye-AB ilişkilerinde "tarihi karar" enflasyonundan sözetmek mümkün olsa da bu Helsinki'nin önem ve anla-

²⁶ Bulletin EU: 12-1999, Türkçesi: http://www.belgenet.com/arsiv/ab/helsinki_sonuc.html.

²⁷ *Milliyet*, 12 Aralık 1999 (ayrıca http://www.belgenet.com/arsiv/ab/be_11121999.html).

mını değiştiremez.²⁸ Ancak Helsinki’de aday ülke ilan edilen Türkiye Aralık 2000’de AB’nin kurucu anlaşmalarından sonuncusu olan ve aynı zamanda gelecek dönemde, özellikle de büyük genişleme dalgası sonrasında AB’nin kurum ve kurallarını belirleyen Nice Zirvesi’nde, tam bir yıl önce aday ülke ilan edilmiş olmasına rağmen adeta unutulmuştu. Dahası bir NATO ülkesi olan Türkiye’nin o dönemde AGSP konusunda, AB ile NATO arasında yapılmaya çalışılan uzlaşmaya da engel olması AB tarafında ciddi rahatsızlık yaratmış, ama Türkiye’nin bu tavrında aslında üyelik yolunda somut bir gelişme beklentisi görmemezlikten gelinmişti.²⁹

2000’li Yıllar: “Stratejik Ufuk” ile “Demokratik Ufuk” Yakınlaşıyor

Nice Zirvesi’nde Türkiye’nin adeta “unutulmuş” olması AB’nin bir tercihiydi. Ancak buna rağmen 2000’li yıllar Türkiye ile AB’nin biri birlerine yaklaşacağı yeni bir konjonktür yarattı. A. Karaosmanoğlu’nun 90’lı yıllar için sözünü ettiği AB’nin “demokratik ufuk” önceliği ile Türkiye’nin “stratejik ufuk” önceliği belki de bu uzun süreçte ilk kez birbirine bu kadar çok yakınlaştı. 2000’li yıllar Türkiye’de demokrasi ve hukuk devleti adına ciddi reform yılları oldu. 2000-2006 arasında Kopenhag Siyasî Kriterleri bağlamında yüzlerce anayasal, yasal ve idarî düzenleme yapıldı. Aslında bu düzenlemelerden en şaşırtıcı olanları ve ülkedeki siyasî ortam gereği en riskli olanları aralarında idam cezasının kaldırılmasının bulunduğu 2001 yılındaki değişikliklerdi. 11 Eylül sonrasında Başta ABD ve Avrupa’da olmak üzere bütün dünyada özgürlükler sorgulanırken ve kısıtlanırken Türkiye’nin 3 Ekim 2001’de yaptığı 12 Eylül Anayasası’nın 34. maddesinde değişiklik yapan özgürlük temelli reformlar için bir Alman gazetesi “*Biz korkuyoruz ama bunlar Mollalardan bile korkmuyorlar!*” başlığını atmış ve Batının Türkiye’ye destek olması gerektiğini vurgulamıştı. Aslında AB içinde Türkiye’nin bu hızlı açılımı, üyelik baskısı yaratacağı beklentisi ile tedirginliğe de yol açmıştı.³⁰ Avrupalıları şaşırtacak bir hız ve kararlılıkla gerçekleştirilen reformlar, genelde “AB Uyum Paketleri” ile yapıldı. 19 Şubat 2002–14 Temmuz 2004 tarihleri arasında

²⁸ Sanem Baykal, “1999 Helsinki’den 2004 Brüksel’e – Mukadder Üyelikten Ucu Açık Müzakerelere: Türkiye-AB İlişkileri”, *Beş Deniz Havzasında Türkiye*, Ed. Mustafa Aydın, Çağrı Erhan, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2006, s. 137-190.

²⁹ *Franfurter Allgemeine Zeitung*, 15.12.2000 (Horst Bacia: Türkiye AB’nin Acil Müdahale Gücü Konusunda Daha Fazla Söz Hakkı İstiyor”; *Le Monde*, 17-18.12.2000 (Laurent Zecchini, Türkiye, NATO ile Avrupa İlişkileri Konusundaki Bir Anlaşmayı Engelliyor).

³⁰ Avrupa Basınında çok geniş yankı bulan bu reformlar için yapılan değerlendirmelerde reformlar ile Türkiye’nin AB’ye yakınlaştığı ve hatta üyelik için baskı yapacağı görüşü dile getiriliyordu. *Financial Times Deutschland*, 26.09.2001 (Marina Zapf), *Frankfurter Rundschau* (Günlük Gazete-Almanya) :05.10.2001 (Gerd Höhler), *Franfurter Allgemeine Zeitung*

AB siyasî kriterlerini karşılama amacına yönelik olarak sekiz uyum paketi hayata geçirilmiştir.³¹ Avrupalıların “*Türkiye Kopenhag Kriterlerini nasıl olsa yerine getiremeyecek*” hesabında ciddî bir hata kendini belli etmiş, aynı zamanda Türkiye’nin önüne ciddî bir perspektif verildiğinde bunun iç politik süreçleri ve kamuoyu desteğini nasıl motive ettiği de açık biçimde ortaya çıkmıştı.

11 Eylül 2001 sonrasında AB tarafında ise belki de Soğuk Savaş Sonrasında ilk kez ciddî biçimde stratejik-güvenlik ihtiyaçları çarpıcı biçimde ortaya çıkacaktı. “Müslüman-demokrat-Batılı” Türkiye’nin bu ihtiyaçlar ile ilişkisi ise artık çok yönlü ve daha yoğundu. Bu ihtiyaçların ortaya çıkmasına paralel biçimde Türkiye’nin artan stratejik önemini de Avrupa kamuoyunda daha sık vurgulanır oldu.³² 11 Eylül sonrasında H. J. Axt’ın da vurguladığı gibi, Türkiye, artan önemi dolayısı ile ve özellikle de Müslüman halkı olan demokratik, Batı dostu bir ülke olarak AB karşısında çok daha güvenli, dolayısı ile de pazarlık gücü daha yüksek bir hâle gelmişti.³³ Avrupalıların “yakın sıcak tehdit” üzerine bina ettikleri güvenlik anlayışı zorunlu bir değişime gidiyor, S.Nye’ın geliştirdiği “soft-power” kavramı içinde Türkiye Batı ittifakı için vazgeçilmesi zor bir stratejik önem kazanıyordu.³⁴ Bu dönemde AB de Türkiye’yi adeta yeniden “keşfediyordu”. Bunda küreselleşmenin getirdiği rekabet ortamı kadar, ABD politikalarına egemen “neo-con” grubun “saldırgan”, “hükümler” ve hatta belli ölçülerde diğer müttefiklere karşı “saygısız” olarak değerlendirilen tavrı da son derece etkili olacaktı.³⁵ Ancak AB’nin Türkiye gibi stratejik gereklerle karar vereceği bir büyük konuyu neticelendirmesinin ne kadar zor olduğu 2002-2003 Irak krizi yeniden ortaya çıkacak ve AB’nin siyasî bir birik olmak, ortak dış ve güvenlik politikaları geliştirmek konusunda daha epeyce

(Günlük Gazete-Almanya): 05.10.2001(Nm.), *Financial Times Deutschland* (Günlük Gazete-Almanya): : 05.10.2001 (L.Boulton- Marina Zapf), *Die Welt* (Günlük Gazete-Almanya): 05.10.2001 (Andreas Middel)

³¹ Birinci Uyum Paketi – 19 Şubat 2002; İkinci Uyum Paketi – 9 Nisan 2002; Üçüncü Uyum Paketi – 9 Ağustos 2002; Dördüncü Uyum Paketi – 11 Ocak 2003; Beşinci Uyum Paketi – 4 Şubat 2003; Altıncı Uyum Paketi – 19 Temmuz 2003; Yedinci Uyum Paketi – 7 Ağustos 2003; Sekizinci Uyum Paketi – 14 Temmuz 2004.

³² Hüseyin Bağcı, Şaban Kardaş, *Turkey’s Strategic Future: Post- 11 September Impact: The Strategic Importance of Turkey Revisited*, IISS-European Security Forum-ESF Working Paper, No: 13, May 2003, s. 19-53.

³³ Heinz-Jürgen Axt, “Selbstbewusstere Türkei: Worauf sich die EU einstellen muss”, *Internationale Politik*, 1, 2002, 2002, s. 45-50.

³⁴ S. Joseph Nye, *Power in the Global Information Age. From Realism to Globalization*, New York, 2004; Heinz Kramer, “Die Türkei nach dem 11. September”, *SWP-Aktuell*, 17, Oktober 2001a.

³⁵ ABD eski Dışişleri Bakanı M.Albright’ın bu konudaki değerlendirmeleri için: Madeline Albright, *Der Mächtige und der Allmächtige*, 2006; Gott, *Amerika und die Weltpolitik*, Droemer/Knaur; München.

yol alması gerektiği AB için acı bir biçimde görülecekti. AB'nin en önemli iki gücü Almanya ve Fransa'nın ABD'nin Irak müdahalesine "hayır" diyen net tavrına rağmen, AB'nin İngiltere, İtalya, İspanya, Danimarka gibi üye ülkeleri ve daha 2004'de AB'ye üye olması planlanan, o dönemde aday statüsünde olan neredeyse bütün ülkeler (Polonya, Bulgaristan, Estonya, Letonya, Litvanya, Solovakya, Slovenya, Çek Cumhuriyeti ve Macaristan), tercihlerini ABD'den yana kullanmışlardı. Bu durum AB'nin siyasî bütünlüğü, ortak dış ve güven-lik politikaları söylemine büyük bir darbe oldu. Ancak bu aynı zamanda Ortak dış ve savunma politikalarının gerekliliğini de ortaya koydu. AB'nin sürdürülebilir refah, barış ve istikrarı için ortak siyasî inisiyatif sahibi olması ama bunu da silah gücü ile desteklemesi gerektiği bir kez daha ortaya çıkıyordu. İşte tam da bu noktada, 1 Mart 2003'de TBMM'de yapılan oylama ile ABD'ye Irak için cephe açmayı reddeden Türkiye bir kez daha Avrupa gündeminin merkezine oturuyordu. Her ne kadar 1 Mart 2003 tezkere oylaması biraz da tesadüfen şekillenmiş olsa da,³⁶ "Türkiye'li bir Avrupa"nın küreselleşen dün-yada ne anlama geldiği daha yoğun olarak tartışılmaya başlandı. Ancak bu noktada genelde Türkiye'nin önemi ve bir "partner" olarak AB'nin yanında olması gerektiği konusunda neredeyse tam bir uzlaşma varken, Türkiye'nin AB'nin karar mekanizmalarında yer alacak şekilde AB'ye entegre edilmesi konusunda ciddi tereddütler de ortaya çıktı. Buna rağmen Aralık 2002'de gerçekleştirilen Kopenhag Zirvesinde "*Aralık 2004'de yapılacak Zirvede, Komisyonun hazırlayacağı rapor ve tavsiye temelinde, Türkiye'nin Kopenhag siyasî kriterlerini yerine getirdiğine karar verilmesi durumunda, AB, Türkiye ile katılım müzakerelerini gecikmeksizin başlatacaktır*" şeklinde karar alınmıştır.³⁷ Bu çerçevede AB Komisyonunca hazırlanan ve 6 Ekim 2004'de açıklanan 2004 Yılı İlerleme Raporu ve "Avrupa Komisyonunun Türkiye'nin Katılım Yolunda Kaydettiği İlerlemeye İlişkin Tavsiyesi"nde "*On yıllardır süregelen inişli çıkışlı gelişmeleri takiben, Türkiye'de, özellikle 2002 seçimlerinden sonra, Avrupa normlarına, mevzuat bazında ve kurumsal yönden önemli bir yaklaşma gerçekleşmiştir. Siyasî reformlar esas itibarıyla, 2001 ve 2004 yıllarında gerçekleştirilen iki önemli anayasal reform ve TBMM tarafından Şubat 2002 ve Temmuz 2004 tarihleri arasında kabul edilen sekiz uyum pa-keti aracılığıyla gerçekleştirilmiştir*" görüşü dile getiriliyor ve Türkiye ile üyelik müzakerelerine başlanması ("*ucu açıklık*"³⁸, "*hazmetme kapasitesi*"³⁹

³⁶ Hükümet Tezkeresinin TBMM'deki oylamasında, karara "evet" diyenler (264), "hayır" diyenlerden (250) 14 oy daha fazlaydı. Ancak 19 çekimsiz oy nedeni ile katılanların yarısından fazla evet oyu sağlanamadığı anlaşıldı ve tezkere reddedilmiş oldu.

³⁷ Bulletin EU: 12-2002.

³⁸ "*Komisyon, Türkiye'de reformların sürdürülmesi bakımından, müzakere sürecinin asli bir role sahip olacağı kanısındadır. Bu, ucu açık bir süreç olup, sonucunu önceden garanti etmek mümkün değildir. Müzakerelerin veya müteakip onay sürecinin sonucuna bakılmaksızın, Türkiye ile AB arasındaki ilişkiler, Türkiye'nin Avrupa yapıları içinde devamlı olarak kalmasını sağlamalıdır.*" Türkiye'nin Avrupa Birliğine Katılım Sürecine

gibi Türkiye'yi tedirgin eden kavramlara rağmen) tavsiye ediliyordu. 16-17 Aralık 2004 tarihlerinde Brüksel'de düzenlenen AB devlet ve hükümet başkanları zirvesi sonuç bildirgesi 22. maddesinde ise, 23. maddede dile getirilen "Müzakere Çerçevesi" doğrultusunda (ki burada da "ucu açıklık" özellikle vurgulanmıştır) 3 Ekim 2005'de müzakerelere başlanılmasına karar verilmiştir. Ancak bu Zirve'den kısa bir süre önce Kıbrıs Rum Yönetimi'nin üyeliği çerçevesinde ortaya çıkan sorun ve varılan son dakika uzlaşması da kararlara yanmıştır. Zirve kararlarının 19. maddesinde "Avrupa Konseyi, Türkiye'nin, yeni AB üyesi ülkelerin katılımını dikkate alarak, Ankara Anlaşması'nın uyarlanmasına dair protokolü imzalamak yönündeki kararını memnuniyetle karşılamaktadır. Bunun ışığında, Türkiye'nin, "*Türk hükümeti, Ankara Anlaşması'nın uyarlanmasına ilişkin Protokol'ü katılım müzakerelerinin fiilen başlamasından önce ve AB üyeliğinin mevcut durumu çerçevesinde gerekli olan uyarlamaların üzerinde anlaşmaya varılması ve tamamlanması ertesinde imzalamaya hazır*" yönündeki deklarasyonunu memnuniyetle karşılamaktadır" ifadesine yer verilmiştir. Bu ifade daha sonraki dönemde Türkiye'nin sürekli olarak uğraşmak zorunda kaldığı bir husus olmuştur.

Türkiye-AB İlişkilerinde Kıbrıs Sorunu ne Kadar Kıbrıs Sorunudur?

Türkiye'nin AB ile ilişkilerinde yaşanan krizlerin son adı "Kıbrıs Cumhuriyeti" adı ile AB tam üyesi olan Kıbrıs Rum Yönetimi olarak görünmektedir. Hiç kuşku yok ki Türkiye konusundaki karar, AB'nin geleceği ile ilgili belki de en kritik karardır. 450 milyonluk AB'nin bu kadar önemli bir kararı 700 bin nüfusu olan Kıbrıs Rum Yönetimi'nin inisiyatifine bırakması zaten mantık dışıdır. Ancak özellikle 2005 yılında Fransa ve Hollanda'da AB Anayasası'nın referandumlarda reddedilmesi ile daha da büyüyen krizin faturası özellikle Fransız ve Avusturya hükümetlerince Türkiye'ye fatura edilmeye çalışılmakta, bunun için de son derece gönüllü olan Rumlar araç olarak kullanılmaktadırlar. Oysa yapılan kamuoyu araştırmalarında bile bu ülkelerde hayır oylarının çıkmasında Türkiye faktörünün son derece minimal düzeyde kaldığı da ortaya çıkmıştır. AB Komisyonunun resmî araştırma

İlişkin 2004 Yılı İlerleme Raporu ve Tavsiye Metni: <http://ekutup.dpt.gov.tr/ab/uyelik/ilerle04.pdf>, s. 176.

³⁹ "Müzakerelerdeki ilerleme, sadece Türkiye'nin AB'ye yakınsamasına bağlı olmayacaktır. AB de hazırlık yapmak zorunda kalacaktır; zira, Haziran 1993 tarihli Zirvede de belirtildiği gibi, Avrupa bütünleşmesinin ivmesi muhafaza edilirken, Birliğin yeni üyeleri absorbe etme kapasitesi de, Birliğin ve aday ülkelerin genel çıkarları bakımından göz önünde bulundurulması gereken önemli bir mülhazadır." Türkiye'nin Avrupa Birliğine Katılım Sürecine İlişkin 2004 Yılı İlerleme Raporu ve Tavsiye Metni: <http://ekutup.dpt.gov.tr/ab/uyelik/ilerle04.pdf>, s. 182.

kuruluşu Eurobarometre'nin yaptırdığı araştırmaya göre Fransız halkı içinde Anayasaya "hayır" diyenlerin % 6'sı, Hollanda'da ise % 3'ü Türkiye'yi gerekçe göstermiştir. Ama politikacılar için Türkiye'yi gerekçe göstermek daha kolay ve cazip bir unsur olmuştur. İşin garibi aynı durum Türkiye'deki AB karşıtı gruplarda da görülmektedir.

Müzakerelerin Kısmen Askıya Alınması

3 Ekim 2005'de ciddi pazarlıklar sonrasında müzakerele başlanılmasının hemen ardından 80'li yıllarda Yunanistan'ın yaptığına benzer biçimde Kıbrıs Rumları hemen müzakereleri bloke etmeye, bu yolla da Kıbrıs üzerinde iddia ettikleri hakları elde etmeye çaba gösterdiler. Bunda da, AB'nin Türkiye politikasından kaynaklanan boşluk ve avantajları da çok iyi kullanarak büyük ölçüde başarı sağladıklarını kabul etmek gerekiyor. AB Komisyonunun önerisi ve AB Konseyi'nin kararı ile Türkiye'nin AB ile imzaladığı Gümrük Birliği Ek Protokolü çerçevesinde ki bu ek protokol, AB'nin 2004 genişlemesi ile birliğe dahil olan on ülkenin Gümrük Birliği'ne dahil edilmesini içeriyordu, Türkiye'nin Kıbrıs Rum Kesimi'ne olan yükümlülüklerini yerine getirmemesi nedeni ile müzakere başlıklarından Gümrük Birliğini ilgilendiren sekiz başlığın Türkiye'nin yükümlülüklerini yerine getirmesine kadar açılmamasına karar verilmiştir.⁴⁰ Gümrük Birliği'ne üye olup Avrupa Birliği üyesi olmayan tek ülke olan Türkiye ise, Kıbrıs Rum Kesimi'ne liman ve havaalanlarının açılması için Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti üzerindeki izolasyonların kaldırılmasını talep etmektedir. Burada Türkiye'de sıkça unutulmuş bir hususun da altını çizmek gerekiyor: Türkiye'nin büyük ölçüde Kıbrıs Rum Yönetimi'ni "Kıbrıs Cumhuriyeti" olarak tanımak endişesinden kaynaklanan bu politikası, yani limaları ve havaalanlarını Rumlara açmaması kararı sanıldığı aksine 1974'de başlamamıştır. Rumlar 1997'ye kadar bu anlamda hiçbir engelle karşılaşmamışlar ve Türkiye ile ticaret yapabilmişlerdir. Ancak bilindiği üzere 4 Ocak 1997'de Kıbrıslı Rumlar, Rusya'dan S-300 yerden havaya 150 km. menzilli füze alımına ilişkin anlaşmaya imza koyduklarında Türkiye büyük tepki göstermiş, ardından da bazı tedbirler almıştır. Bunlardan birisi de 12 Eylül 1997 tarihinde limanların "Kıbrıs Cumhuriyeti" gemilerine kapatılması kararıdır. Yani buradaki temel kaygı "tanıma" değil, Rumların Rusya'dan almayı planladıkları S-300 füzelerine yönelik siyasî bir mesajdır. Ancak Türkiye'nin bu engelleme kararının Rum ticareti için ciddi bir darbe de olduğu

⁴⁰ 35 müzakere başlığından açılmaması kararlaştırılan 8 başlık şunlardır: Malların serbest dolaşımı (1'inci başlık); Yerleşim hakkı ve hizmet sunumu serbestisi (3'üncü başlık); Mali hizmetler (9'uncu başlık); Tarım ve kırsal kalkınma (11'inci başlık); Balıkçılık (13'üncü başlık); Taşımacılık politikası (14'üncü başlık); Gümrük Birliği (29'uncu başlık); Dış ilişkiler (30'uncu başlık).

söylenmektedir. İşin ilginç olan tarafı, aradan geçen 9 yılın ardından konunun daha çok Kıbrıs Rum Yönetimi'nin tanınması bağlamında dile getirilmesi ve kararın daha önceki gerekçesinin göz ardı edilmesidir.

Bundan Sonrası Vizyon Sorunudur

AB ile Türkiye arasındaki ilişkilerde geldiğimiz noktada bir kez daha ortaya çıktı ki, AB projesinin en karmaşık, en problemlili, en belirsiz, en korkulan, en heyecan yaratan, en çok dış faktörlerden etkilenen bölümü "Türkiye'nin üyeliği" konusudur. 1959'da Türkiye'nin AET'ye başvurusu ile başlayan ve 48 yılı bulan ilişkilerde AB'nin "Türkiye projesi" ile Türkiye'nin "AB projesi", adeta farklı hız ve motivasyon unsurları ile de olsa biri birine paralel giden iki çizgi gibi gelişti. Bu çizgilerin mutlak bir entegrasyona dönüşmesi için zaman içinde biri birine yakınlaşması ve son bölümde de kesişmesi gerekiyordu. Ama bu güne kadar çizgilerde zaman zaman yakınlaşma olsa da buluşma gerçekleşemedi. Üstelik bu çizgiler dosdoğru düz çizgiler de olmadı. 3 Ekim 2005'de Türkiye'nin AB'nin en üst karar organı olan AB Konseyi tarafından 25 AB üye ülkesinin oy birliği ile verdiği karara binaen üyelik müzakerelerine başlanması da bu çizgilerdeki kısa temasları sürekli hâle getiremedi. Türkiye-AB ilişkilerinde sürekli ortaya atılan benzetmelerden birisi olan ve son dönemde sıkça dile getirilen "tren" yaklaşımının ne kadar uygun bir benzetme olduğu tartışılabilir. Bu anlamda illa da bir benzetme yapılacaksa, denilebilir ki, aslında iki ayrı tren ve ebatları hâlâ biri birinden oldukça farklı iki ray hattı var. Yaklaşık olarak aynı yönde olursa da bir rayda "hızlı-süpersonik", diğesinde özellikle 1999 sonrasında "hızlandırılmış" bir "kara tren" var sanki. AB treni de sağlıklı bir tren değil. Onun da zaman zaman farklı rayları, uyuşmaz vagonları, kavgalı yolcuları oluyor. En önemlisi genel hedefler ve stratejiler çerçevesinde rayların nereye uzanacağına hâlâ karar verilememiş. Avrupalılar, Anayasa oylamasında olduğu gibi, bazen kendi raylarını kendileri de sabote edebiliyorlar. AB treni, daha çok ve sürdürülebilir refah, daha çok ve sürdürülebilir barış, demokrasi ve güvenlik gibi ortak hedefleri ama en az onun kadar ulusal çıkarların en üst düzeyde gerçekleştirilmesini hedefleyen 25 farklı büyüklükteki ve yapıdaki vagondan oluşuyor. Lokomotif "win-win" diye ötüyor. Ama AB treninin hattının ve vagonların sürdürülebilir güvenliği ve istikrarlı gidişatı için, paralel hattaki trenin göz ardı edilebilmesi oldukça zor. Özellikle de bu trenin enerji, güvenlik ve insanî gereksinimlere yönelik lojistik önemi bunu gerektiriyor. Türkiye treninin AB'den uzaklaşması istenmiyor ama aynı rayların kullanılmasına da çok sıcak bakılmıyor. Bu trenin kara trenden hızlı trene dönüşmesi için gerekli teknik-siyasî inisiyatif de hâlâ tam olarak ortaya çıkmış değil.

Aslında 1999'a kadar Türkiye-AB ilişkilerindeki tablo şuydu: AB bir klüp-tür. Türkiye bu medenî, zengin, güvenli klüpte yer almak istemektedir ama bu klüp için çok eksikliği ve sorunu vardır. O zaman AB talep eder, Türkiye yerine getirmeye çalışır, ama çoğunlukla da getiremez. AB'nin bu konudaki tavrı da destek-yardımcı olmak değil, daha çok eleştirmek hatta azarlamak şeklindedir. Ama 1999 sonrasında durum değişti. Türkiye, siyasî bağlamda Cumhuriyet tarihinin en önemli reform dönemlerinden birini yaşadı ve AB içinde (hatta Türkiye'de de) neredeyse kimsenin bu kadar kısa bir sürede tamamlanacağına ihtimal vermediği Kopenhag Kriterleri denilen kriterlerin gereğini öncelikle yasal zeminde gerçekleştirdi. Uygulamalarda yaşanan aksaklıklara, çelişkilere, bazı yasaların çok alelacele, hatalı vs. çıkarılmasına rağmen, söz konusu reformlar büyük ölçüde uygulamaya da yansıtıldı. Yani Türkiye'nin raylarının ve vagonunun standartları geliştirildi, yön de 10-15 yıl sonra kesilecek şekilde ayarlandı. Ama tam da bu noktada AB trenindeki panik kendini daha çok belli etmeye başladı: Kopenhag Kriterleri öngörülen süreden çok önce aşılmış ve bu bağlamda Türkiye gerçek anlamda AB'ye yakınlaşmıştı ama AB buna hazır değildi.

AB ile Türkiye arasındaki ilişkilerin en belirgin özelliklerinden birisi karşılıklı bahaneler ve çelişkiler olmuştur. Bu bağlamda AB, sanki kendisi bütünüyle pasif konumda ve sadece Türkiye birliğe üye olmak istiyor, AB de lütfediyor gibi bir hava içine bürünerek süreç içinde çeşitli araçlar kullandı. Bunların bir bölümü doğrudan Türkiye ile ilgiliydi ve bu sorunları yaratmak konusunda Türkiye de son derece cömert davrandı. Yani demokrasi, insan hakları, darbeler, askerî müdahaleler, terör, iç politik sorunlar, ekonomik sorunlar gibi konularda AB'ye sürekli malzeme vermeyi başardık. AB Türkiye konusunda net bir politika belirlemiş ve Türkiye'ye uzun vadeli de olsa gerçek bir perspektif sunmuş olsaydı, bu sorunlar daha kısa süre içinde aşılabilirdi. Ama AB bunu tercih etmedi. *"Türkiye yanımızda olsun ama içimizde olmasın, Türkiye bizim kararlarımıza katılmasın, ama uysun"* yaklaşımı uzun süre sürdürüldü, aslında bugün de kavga AB'nin aynı şekilde devam etme, ama Türkiye'nin karar mekanizması içinde yer alma talebi doğrultusunda ortaya çıkmaktadır. AB'nin bu ortamda 1980-1999 arasında en çok başvurduğu araç, Türkiye ile ikili sorunları bulunan Yunanistan oldu. AB Türkiye'ye karşı hep aynı gerekçeyi kullandı: *"ne yapabiliriz ki, Yunanistan tam üye ve veto hakkı var!"* Bu oyun, 1997'de Lüksemburg'da Türkiye'nin masadan kalkması, ardından siyasî diyalogu kesmesi ile bozuldu. 1999 sonrasında ise bambaşka dinamikler devreye girdi ve Türkiye'ye adaylık statüsü verilmesi dışında bir seçenek kalmamıştı. Yunanistan da Türkiye'nin Birlikten uzaklaşması yerine, tam tersine Birlik ile mümkün olduğunca yoğun biçimde ilişkilendirilmesini tercih eden bir politika benimsedi. Bunda, Yunanistan için artık ulusal çıkarların sürdürülebilirliği için Türkiye'nin "düşman" safından çıkarılması stratejisi

önemli rol oynadı. Yunanistan birden bire Türkiye'nin AB konusunda hamisi pozisyonuna geçince Türkiye AB'nin gerçek karar alıcıları ile baş başa kalabildi. Almanya'daki iktidar değişikliği ve o dönemde ABD'nin Türkiye'ye verdiği belirgin destek de süreci belirleyen önemli faktörler oldular. Ama Yunanistan Türkiye'yi hem kendi adına hem de AB adına kontrol edecek, üstelik Kıbrıs Cumhuriyeti adıyla adanın tamamını temsil ettiği iddiasında olan Kıbrıs Rum Yönetimini o tarihe kadar zaten sürece dahil etmişti. Hiç kuşku yok ki, Yunanistan'ın bu başarısına Türkiye ve KKTC'nin ciddi hata ve çelişkiler barındıran politikaları da yardımcı oldu. Ancak neticede Türkiye'nin AB'ye hızla entegre olmasında rahatsızlık duyan AB politikacıları, çok kısa sürede Kıbrıs Rumlarını, Türkiye'nin frenlenmesinin yeni aracı olarak ikame etti. Oysa o Kıbrıs, Türkiye AET'ye ilk başvurusunu yaptığı anda kurulmamıştı bile. O Kıbrıs, Anayasasındaki garantör gücün müdahalesi ile bölünmüş ve sorunlu haldeydi, bu bağlamda AB için de ciddi bir sorun olacağı başından belliydi.⁴¹ O Kıbrıs'ın anayasası, bu küçük ada devletinin, garantörlerin üyeliği ya da onayı olmaksızın başka bir uluslar arası birliğe girmesine izin vermiyordu. O Kıbrıs için BM Genel Sekreterinin sunduğu çözüm planı Rum tarafında reddedilmiş, Türk tarafında kabul edilmişti. Ama en önemlisi, o Kıbrıs, Türkiye gibi AB'nin her yönü ile yapısını, işleyişini, vizyonunu, kaderini etkileyecek Türkiye'nin üyeliği konusundaki AB politikalarını, ikili sorunları çerçevesinde AB'yi bloke etme gücüne kavuşturulacaktı. Hiçbir mantığın, aklın almayacağı bir biçimde, 450 milyonluk AB'nin kaderini ve çıkarlarını 700 bin nüfuslu bir ada devleti belirleyecekti. Rumlar da dahil olmak üzere bunun bir taktik açılım olduğu herkes tarafından bilinse de Rumlara Türkiye konusunda belirleyici söz hakkı verilmesi görüntüsü, AB'nin Türkiye konusundaki isteksizliğini, kararsızlığını, politikasızlığını apaçık ortaya koymaktadır. İlder Türkmen'in dediği gibi "*Türkiye'nin AB sürecine karşı diplomatik gerilla savaşı*"⁴² sürdüren Rumları AB Türkiye'ye karşı bir fren olarak kullanırken, Kıbrıslı Rumlar ise AB'yi Türkiye'ye karşı ikili sorunları kendi lehinde çözme aracı olarak kullanmaktadır.

Türkiye'nin AB Komisyonu'nun, Fransa, Avusturya, Yunanistan ve Kıbrıs Rumlarının açık, Danimarka ve Almanya'nın da kısmi baskısı altında Türkiye'nin Ankara Protokolü'nü Kıbrıs Rumlarını kapsayacak şekilde genişletmemesini gerekçe göstererek, Gümrük Birliği'ni ilgilendiren 8 başlıkta müzakerelerin askıya alınmasını talep etmişti. Başta İngiltere, İtalya, İspanya ise bu karar itiraz ettiler. Ancak AB içinde Türkiye konusunda daha fazla hassas olan kesimler, büyük ölçüde iç politik dengeleri de gözeterek Türkiye üzerinden iç politik manevra yapmayı denediler. Almanya Başbakanı Merkel'in

⁴¹ Ed. Susanne Allen-Baier, *Looking into the Future of Cyprus-EU Relations*, Zentrum für Europäische Integrationsforschung, Nomos Verlagsgesellschaft: Baden Baden, 1999a.

⁴² İlder Türkmen, *Hürriyet*, 23.12.2006.

Fransa Cumhurbaşkanı Chirac ve Polonya Cumhurbaşkanı Kaczynski'yle Türkiye konusunu da görüştüğü mini zirvede her ne kadar istediği sonuçları elde edemese de (ki Merkel, müzakerelerin askıya alınmasını, Türkiye'ye takvim verilmesini, müzakerelere yeniden dönülmesi için 25 üyenin (hatta 27) oy birliği ile yeniden karar almasını ve sadece Ankara Protokolünün genişletilmesi değil, aynı zamanda Kıbrıs Rumlarının Türkiye tarafından Kıbrıs Cumhuriyeti olarak tanınmasının da bir koşul olmasını önermekteydi) iç politik gelişmelerin Türkiye ile ilgili sürece ne kadar etkide bulunduğunu net biçimde ortaya koymuştur. Hiç kuşku yok ki, bugün gelinen krizde Almanya'daki Hıristiyan Demokratların iktidarının tavrının, J. Chirac'ın artık Cumhurbaşkanlığını bırakmak üzere oluşunun, Türkiye'yi en çok destekleyen ülkelerden olan İngiltere liderinin yani T. Blair'in siyasî kariyerinin en kötü dönemi yaşıyor olmasının ve Irak batağına saplanarak bütün dünyada prestij kaybeden, üstelik hâlâ 1 Mart tezkeresinin olumsuz etkilerinin varlığını koruduğu ABD'deki Bush yönetiminin konuya olumlu katkı sağlamaktan uzak kalmasının da çok yönlü etkileri olduğu açıktır. Yani AB ve ABD'de yaşanan liderlik sorunu Türkiye gibi son derece önemli bir konuda cesur karar almayı engellemektedir. Bu da sürekli olarak konuyu sürüncemede bırakma, erteleme politikasına yol açmaktadır. AB kendi içinde tutarlı ve sonuca varılmış bir Türkiye politikası belirlemede belki de en zayıf dönemi yaşamaktadır. Almanya eski Dışişleri Bakanı J. Fischer'in şu sözlerini kavrayacak ve cesur bir vizyon geliştirecek Avrupalı lider "kıtlığı" sorunlarda son derece önemli rol oynamaktadır. Fischer şöyle diyor: "*Avrupa'nın Doğu Akdeniz ve Ortadoğu'da geliştireceği 'Büyük Stratejisi'nin tüm ciddi varyasyonlarında, Türkiye'nin politik, askeri, ekonomik ve kültürel açılardan merkezî bir rol oynaması gerekecektir. Bugün Avrupa'nın çıkarlarını korumak, bölgesel güvenliğin köşe taşı olarak Türki-ye ile -asında sarsılmaz bir bağ- güçlü bir irtibat kurmak demektir. Ancak, Avrupa'nın tümüyle tersini yaptığını görmek çok şaşırtıcı: Türkiye tarafından alınan stratejik duruşa gözlerini sınıksız kapatıyor. Başarılı modernleşme ve Türkiye'nin demokratikleşmesi -güçlü bir sivil toplum, hukukun üstünlüğü ve modern bir ekonomi- sadece bu ülke için devasa yararlı olmakla kalmayacak, aynı zamanda istikrar ihraç edecek ve İslam dünyasının transformasyonunda (dönüşüm) model olarak hizmet verecektir.*"⁴³

Bütün bu karmaşada konunun ve sorunların birincil muhatabının Türkiye değil, vizyon geliştirme hak ve yükümlülüğü içinde olan AB olduğu ve Türkiye'nin yapabileceği çok fazla bir şey olmadığı söylemek çok abartılı olmayacaktır. Tren kazasından önce AB'nin uyumlu ve güçlü, dirayetli, vizyon sahibi makinistlere ihtiyacı olduğu belli. Hiç kuşku yok ki, eksiklik ve sorunlarına rağmen, bütün zamanların en başarılı entegrasyon projesi olan AB için "Türkiye vazgeçilmezdir" demek çok da anlamlı değildir. Ama "Türkiye'li bir AB" ile "Türkiye'siz bir AB" çok farklı iki yapı anlamına gelmektedir.

⁴³ *The Daily Star*, 07.10.2006.

Bunun kararını da her geçen gün bizden bile daha çok duygusallaşan ve hatta “şarklılaşan”, hatta “arbeskleşen” AB politikacıları verecektir. 25-30 zengin ülkenin güç verdiği dev bir lokomotifin çektiği bir ivme ile olmasa da Türkiye treni yoluna devam edecektir. Türkiye’yi çekmek zorunda kalacakları bir ülke değil, lokomotifin güç katacak bir ülke olarak gördüklerinde raylar birleşecek. Bunu görmek için de galiba yine küresel gelişmeler beklenenecek. Ama Türkiye-AB ilişkilerinin bu belirsizlik ve kaos ortamında açık olan bir şey varsa o da ilişkilerin hiçbir diğer ülke ile karşılaştırılmayacak kadar karmaşık ve zorlu olduğu gerçeğidir.

AB’ye Entegrasyon Sürecinde Türkiyenin Kimlik Problemleri

Hüsamettin İnaç

Türkiye’nin Avrupa Birliği’ne entegrasyon sürecini, kimlik parametresi çerçevesinde, doğru bir şekilde anlayabilmek için Türkiye’nin ikiyüzlük Batılılaşma macerası ile Avrupa Birliği’ne üyelik süreci arasında güçlü bir bağ kurmak kaçınılmazdır. Aslında üyelik süreci, modernleşmenin tek yolu olarak algılanan Batılılaşmayla gerçek bir yüzleşmeyi ifade etmektedir. Ne var ki, bu iki olgunun özdeşleştirilmesi sonucu, üyelik sürecinde bir takım problemler ortaya çıktıkça, Türkiye, Batı dışı modernleşme çabalarının beklenen sonuçları vermemesinin arkasında yatan sebeplerden biri, Avrupa kimliği ile Türk kimliğinin birbirine zıt kimlikler olarak algılanmasıdır. Oysa karşılıklı ilişkiler tarihsel perspektifte serinkanlılıkla irdelendiğinde bu iki kimliğin birbirlerinin “oluşturucu ötekileri” oldukları ortaya çıkacaktır.

Bu kitap, Türkiye’nin modernleşme süreciyle Avrupa’nın ortak kimlik oluşturma çabalarının tarihçesinden yola çıkarak, Türkiye’nin Avrupa Birliği’ne entegrasyon sürecinin her iki taraf açısından da ortaya çıkması muhtemel sonuçları üzerinde saptamalarda bulunma amacını taşımaktadır.

LIBERTE

www.liberte.com.tr